

Ferran Estrada i Bonell

Professor del Departament d'Antropologia Cultural i Història d'Amèrica i Àfrica
Universitat de Barcelona
BARCELONA_CATALUNYA

Doctor en Antropologia Social i professor d'Antropologia a la Universitat de Barcelona, ha treballat sobre la casa i la família, la transhumància i el patrimoni cultural en el món rural. Ha desenvolupat les seves recerques en les comarques del Pla d'Urgell, la Val d'Aran, l'Alta Ribagorça i la zona del Montseny.

Camila del Marmol Cartañá

Professora del Departament d'Antropologia Cultural i Història d'Amèrica i Àfrica
Universitat de Barcelona
BARCELONA_CATALUNYA

Professora d'Antropologia Social a la Universitat de Barcelona, els seus estudis se centren en els processos de patrimonialització i els canvis socials que se'n deriven. S'ha interessat també en les implicacions de les polítiques culturals de les instàncies internacionals, especialment sobre el concepte de patrimoni immaterial.

Inventaris de PCI

L'aplicació de la Convenció de la UNESCO⁽¹⁾

En aquest article, examinem com es concreta l'obligació de realitzar inventaris en lleis i pràctiques específiques en relació amb la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial. Volem conèixer els marcs jurídics i com integren els inventaris, comprendre'n les opcions adoptades i determinar-ne les repercussions. També volem analitzar com s'han traduït aquestes normes en projectes concrets d'inventari i com es fa front als reptes teòrics i metodològics que l'elaboració d'inventaris planteja.

In this article we analyze the unfolding of inventories and specific practices recommended in the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. We focus on how the variety of inventories in diverse countries is organized within specific juridical frames. We also pay attention to the different possibilities when drawing up inventories and their implications. We will also discuss how these rules have been turned into specific inventory projects and how the theoretical and methodological challenges in drawing up inventories are tackled.

Paraules clau: patrimoni immaterial, inventaris, UNESCO

Keywords: intangible heritage, inventories, UNESCO

Presentació

L'any 2003 la UNESCO aprovà la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, després d'un procés de reflexió entorn de la protecció del folklore, la cultura tradicional i el patrimoni etnològic iniciat en la dècada de 1970. És l'instrument normatiu que ha tingut una repercussió més gran en l'àmbit del patrimoni en els darrers deu anys. En primer lloc, ha contribuït a establir un nou concepte de *patrimoni* més ampli i complex, fent una definició legal de *patrimoni immaterial* acceptada àmpliament. En segon lloc, ha impulsat l'interès per la dimensió intangible del patrimoni, tant en els àmbits acadèmic, polític i econòmic com en la societat civil. Finalment, ha empès molts estats a desenvolupar lleis i polítiques encaminades a salvaguardar i valorar aquest tipus de patrimoni.

Els objectius principals de la Convenció són salvaguardar el patrimoni cultural immaterial (PCI), assegurar-ne el respecte i sensibilitzar de la seva importància (art. 1). Per assolir aquestes fites s'hi proposen unes mesures generals que cada Estat ha de traduir després en lleis i polítiques específiques (art. 11). La confecció d'inventaris destaca entre les mesures suggerides i és considerada el primer pas per a la salvaguarda del PCI

(1)

Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte de recerca: «Patrimonialización y redefinición de la ruralidad. Nuevos usos del patrimonio local» (CSO2011-29413), finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia i el Programa FEDER.

(UNESCO, 2011a: 10, 2011b: 4). Té un article exclusiu (art. 12), i és la proposta de salvaguarda més concreta que s'hi fa. També és l'única mesura que s'imposa als estats que han ratificat la Convenció⁽²⁾ (UNESCO, 2011b: 4; Grenet, 2013: 17).

En aquest article, examinem com es concreta l'obligació de realitzar inventaris en lleis i pràctiques específiques. Volem conèixer els marcs jurídics i com integren els inventaris, comprendre'n les opcions adoptades i determinar-ne les repercussions. També volem analitzar com s'han traduït aquestes normes en projectes concrets d'inventari i com es fa front als reptes teòrics i metodològics que l'elaboració d'inventaris planteja. L'objectiu no és fer un estudi exhaustiu de totes les normes i de tots els inventaris desenvolupats, sinó contribuir a la reflexió sobre les mesures de salvaguarda del PCI a partir d'alguns casos.

El marc normatiu de la salvaguarda del PCI

Diversos juristes i especialistes en patrimoni destaquen la complexitat que suposa establir mesures legals concretes per salvaguardar el PCI (Blake, 2001; IPCE, 2011; Martínez, 2011; Alegre, 2012; Lixinski, 2013). Les dificultats provenen, en part, de la manca de propostes precises en la mateixa Convenció i en els documents posteriors que la concreten: pel seu caràcter de norma general internacional, la Convenció es limita a fer suggeriments genèrics que els estats poden desenvolupar després de manera flexible i adaptada als seus contextos polítics, socials i culturals.⁽³⁾

Però els problemes més importants estan relacionats amb dues qüestions més substancials. La primera, que la dificultat d'establir mesures legals concretes deriva de les característiques pròpies del patrimoni immaterial i de les ambigüitats del concepte: l'amplitud i complexitat de l'àmbit que abraça; els límits difosos de les manifestacions a les quals s'hauran d'aplicar les lleis; la diversitat dels elements vinculats a cadascuna d'aquestes manifestacions —relacions socials, pràctiques, coneixements, valors, espais, objectes, construccions—; la transformació constant

de les manifestacions; la impossibilitat de deslligar els elements del context en què s'usen i tenen sentit; i, finalment, les dificultats per determinar de manera clara des del punt de vista jurídic occidental qui són els autors i els propietaris d'aquest patrimoni col·lectiu, és a dir, qui té dret a controlar el PCI.

La segona qüestió és la definició que la Convenció fa del PCI com una realitat viva, dinàmica i canviant (UNESCO, 2003a, 2011a) i com afecta això la finalitat de les normes. Així, mentre que l'objectiu de les lleis del patrimoni material és conservar uns béns del passat, la fita de la Convenció és salvaguardar un patrimoni immaterial viu. La conservació busca mantenir el patrimoni tal com es troba i, en aquest sentit, conservar el patrimoni immaterial podria suposar fossilitzar-lo i que perdés la seva vitalitat (Querol, 2009: 81). Per contra, salvaguardar significa «garantir la viabilitat» (UNESCO, 2003a: art. 2.3). Per ser viable, el patrimoni ha de continuar formant part de la vida de les persones, tenir sentit per a elles, i ha de ser practicat i après en les comunitats i per generacions successives (UNESCO, 2011a: 6-8, 2011b: 4). La transmissió entre generacions aquí és fonamental. Des d'aquesta perspectiva, les comunitats i els individus que creen, mantenen i transmeten el patrimoni adquireixen un paper clau en la seva salvaguarda (UNESCO, 2003a, 2011a: 7-8, 2012: cap.III.1). Per tant, no és possible salvaguardar el PCI sense la implicació de les comunitats portadores (Hottin, 2013: 16).

En definitiva, les mesures per salvaguardar el PCI no poden ser iguals que les que s'apliquen per protegir el patrimoni material, i s'han de dirigir a reforçar les condicions necessàries perquè es pugui mantenir, evolucionar i transmetre el PCI a les generacions futures (UNESCO, 2005b: 6, 2011b: 4). La salvaguarda del PCI passa necessàriament per preservar el context social i cultural en què es crea, manté i transmet (Blake, 2001; Kirshenblatt-Gimblett, 2004: 53). Legislar sobre aquestes qüestions és, però, més difícil i políticament més conflictiu que no pas fer-ho sobre objectes que poden ser separats de les persones i del seu context.

(2)

Vegeu els articles 11, 12, 13 i 14 de la Convenció.

(3)

Excepte la confecció d'inventaris, les mesures proposades en la Convenció per a la salvaguarda són genèriques: «la identificació, la documentació, la investigació, la preservació, la protecció, la promoció, la valoració, la transmissió [...] i la revitalització d'aquest patrimoni» (art. 2.3). Més endavant, assenyala que els estats faran «tot el que sigui possible» per adoptar polítiques per realçar la funció del PCI en la societat, crear organismes encarregats de la seva salvaguarda, fomentar-ne l'estudi i les metodologies de recerca, i adoptar mesures —jurídiques, tècniques, administratives i financeres— per afavorir-ne la gestió i la transmissió, garantir-ne l'accés i respectar-ne els usos consuetudinaris, i per crear-ne institucions de documentació (art. 13). També recull la creació de dues llistes (art. 16 i 17) i d'un fons (art. 25 a 28), que tenen com a objectiu donar a conèixer el patrimoni i finançar iniciatives de salvaguarda.

PER SER VIABLE, EL PATRIMONI IMMATERIAL HA DE CONTINUAR FORMANT PART DE LA VIDA DE LES PERSONES, TENIR SENTIT PER A ELLES, I HA DE SER PRACTICAT I APRÈS EN LES COMUNITATS I PER GENERACIONS SUCCESSIVES

Malgrat aquestes dificultats, d'ençà de mitjan segle XX, els estats i els organismes internacionals han elaborat normes sobre el PCI. Es tracta, però, d'instruments jurídics de caire i d'abast molt diferent: des de normatives internacionals fins a lleis d'abast local o regional, des de recomanacions sobre els drets culturals dels pobles fins a lleis de protecció de la propietat intel·lectual. A continuació, fem un repàs d'aquestes normatives.

Molts organismes internacionals han elaborat textos jurídics aplicables al PCI: l'ONU, la UNESCO, l'OIT, l'ICOM, l'OMPI, entre d'altres. Alguns d'aquests documents són de caràcter no vinculant (*soft law*), com les recomanacions i les declaracions. D'altres, en canvi, comprometen els estats que els subscriuen: les convencions o convenis. En tots els casos, però, les mesures proposades acostumen a ser genèriques i els estats les han de traduir després en les lleis específiques.

D'altra banda, hi ha la normativa elaborada pels estats o regions. Per exemple, la Constitució política de la República del Brasil (1988), la Llei del patrimoni cultural català (1993), la Llei de la biodiversitat de Costa Rica (1998) o la Llei del patrimoni cultural de la Ciutat Autònoma de Buenos Aires (2003). És en aquest àmbit on la legislació és més concreta i regula els usos, estableix mesures de protecció i sanciona els incompliments de la llei i les accions que perjudiquen el patrimoni.

Les normes que s'apliquen a la salvaguarda del PCI són molt diverses i estan en relació amb l'ús instrumental que s'espera fer del patrimoni i dels interessos que entren en joc en la seva protecció (Lixinski, 2013). En general, trobem tres tipus de legislació diferents: 1) les normatives relacionades amb els drets humans; 2) la legislació sobre la propietat intel·lectual; i 3) les lleis d'àmbit cultural.

El primer i el darrer tipus corresponen a una via jurídica impulsada per la UNESCO, que aborda el patrimoni cultural immaterial com una expressió de la identitat i de la diversitat cultural que cal protegir legalment. En

aquest sentit, es busca preservar uns drets generals. En canvi, el segon, promogut per l'OMPI, està relacionat amb una concepció del patrimoni com un recurs econòmic i busca protegir els drets dels seus posseïdors (Hottin, 2013: 13; Lixinski, 2013: 8).

Aquests tres tipus de normes responen a dues visions diferents de la cultura. D'una banda, el primer tipus de lleis es correspon amb la idea que la cultura és una realitat intrínseca a l'ésser humà i fa èmfasi en els processos socioculturals lligats al patrimoni. De l'altra, el segon i el tercer tipus de legislació reflecteixen una visió de la cultura com quelcom que existeix de manera separada de les persones i que es pot segregar en diferents sectors o elements. Així, la salvaguarda del PCI reclama lleis específiques enfocades a protegir determinades creacions humanes, a defensar uns interessos particulars d'una comunitat enfront d'altres persones o grups.

Les normatives relacionades amb els drets humans

Les lleis de defensa dels drets humans, dels drets culturals i dels drets dels indígenes conformen un primer marc jurídic de salvaguarda del patrimoni immaterial. L'expressió màxima d'aquesta orientació és la condició que estableix la Convenció de considerar només aquells elements del patrimoni immaterial que siguin compatibles amb els drets humans, el respecte mutu i el desenvolupament sostenible (UNESCO 2003: art.2.1), tot i les dificultats per definir de manera precisa aquestes tres condicions (Santamarina, 2013: 275).

Si bé aquesta orientació correspon sobretot a normes internacionals,⁽⁴⁾ també la trobem en lleis estatals. Així, des de la dècada de 1990, molts països llatinoamericans reconeixen els pobles indígenes i els seus drets en les seves constitucions, en què també s'hi recull la naturalesa pluricultural i multilingüe de l'Estat. Això suposa que cal establir lleis i polítiques que reconeguin la diversitat cultural i donin suport al respecte, manteniment i transmissió de les cultures específiques (Urrutia, 2012: 62; Lixinski, 2013).

(4)

Normes d'aquest tipus impulsades per organismes internacionals són la Declaració Universal de Drets Humans de les Nacions Unides (1948); el Conveni sobre els pobles indígenes i tribals en països independents de l'OIT (1989); el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de les Nacions Unides (1996); la Declaració de les Nacions Unides sobre els Drets dels Pobles Indígenes (2007).

LA SALVAGUARDA DEL PCI PASSA NECESSÀRIAMENT PER PRESERVAR EL CONTEXT SOCIAL I CULTURAL EN QUÈ ES CREA, MANTÉ I TRANSMET

Aquest tipus de marc normatiu està en relació amb dos aspectes. D'una banda, una concepció integral i indivisible de la cultura, definida com una manera de vida, que inclou tant aspectes materials com immaterials — coneixements, valors, idees, símbols, pràctiques, llengua—. Des d'aquesta perspectiva, cada grup té dret a mantenir i desenvolupar la cultura pròpia, té dret a mantenir la seva identitat cultural (Blake, 2001: 5). D'aquí sorgeix l'èmfasi en els drets culturals i la identitat cultural en la definició del PCI. A més, el dret a la identitat cultural també és un dret fonamental de la persona i està relacionat amb altres drets bàsics com són la llibertat d'expressió, la llibertat de religió, la igualtat, i el dret a la vida privada i familiar, entre d'altres (Lixinski, 2013).

D'altra banda, aquest tipus de normativa sorgeix de la definició de la diversitat cultural com un valor universal. La diversitat cultural és imprescindible per a la supervivència del gènere humà.⁽⁵⁾ Des d'aquest punt de vista, la pèrdua i els danys al PCI són tractats com un perjudici per als individus i les comunitats que hi veuen afectada la seva identitat cultural, però també per al conjunt de la humanitat, que perd diversitat cultural.

L'ús de normes internacionals sobre els drets humans per salvaguardar el patrimoni immaterial fa evident la dimensió política del patrimoni i el conflicte pel seu control entre organismes internacionals, estats i comunitats, que alguns autors han destacat (Smith, 2006; Lixinski, 2013). La relació del patrimoni immaterial amb valors universals fa que la seva salvaguarda pugui passar per davant dels interessos dels estats i de les comunitats portadores. En canvi, la possibilitat d'utilitzar políticament la identitat cultural impulsa els estats a controlar el patrimoni immaterial com a instrument de dominació de les minories. Ambdues posicions, però, entren en contradicció amb el rol que la Convenció atorga a les comunitats en la definició i la salvaguarda del patrimoni. Aquest èmfasi en la comunitat pot donar poder als grups locals i a les minories que utilitzen el patrimoni per a les seves reivindicacions (Lixinski, 2013). En aquest sentit,

alguns estats, com ara França, han mostrat poc interès per la Convenció, pel desacord en el paper que atorga als estats en el control del PCI: d'una banda, es refusa la interferència d'organismes internacionals en les dinàmiques patrimonials de l'Estat; de l'altra, no s'està d'acord amb el rol predominant que la Convenció dóna a les comunitats portadores en detriment de l'Estat (Hottin, 2013: 11).

La legislació sobre la propietat intel·lectual

L'ús de lleis sobre la propietat intel·lectual és una altra de les estratègies utilitzades per salvaguardar el PCI. Va ser la primera opció plantejada per protegir el folklore i els coneixements tradicionals en els debats iniciats per la UNESCO i l'OIMP en la dècada de 1970 i ha continuat essent una alternativa adoptada tant per organitzacions internacionals —ONU, OMPI, FAO, OMS— com per alguns estats.⁽⁶⁾

Aquest tipus de normatives ha estat utilitzat sobretot per països llatinoamericans, asiàtics i africans des de la dècada de 1960 fins a la de 1990 (Ruiz, 2006). En canvi, a la major part de països occidentals, excepte aquells que tenen una població indígena, com ara els Estats Units, el Canadà o Austràlia, la cultura tradicional i popular ha quedat al marge de la legislació sobre la propietat intel·lectual (Blake, 2001: 29).

L'argument per justificar aquestes lleis és la defensa dels drets de les poblacions locals o indígenes sobre els coneixements i pràctiques tradicionals relacionades amb la salut, l'explotació del medi, les varietats de plantes autòctones o les expressions del folklore, entre d'altres (Blake, 2001; Kiene, 2006; Ruiz, 2006). Des d'aquest punt de vista es considera que hi ha determinades expressions del patrimoni immaterial que han d'estar sempre sota el control de les comunitats portadores i no han de passar mai al domini públic ni a mans de tercers (Gauthier, 2012: 2).

La legislació sobre la propietat intel·lectual, que inclou els drets d'autor —també els drets morals—, les marques registrades, les denominacions d'origen i els dissenys industrials,

(5)

L'article 1 de la Declaració Universal de la UNESCO sobre la Diversitat Cultural de 2001 defineix la diversitat cultural com un patrimoni comú de la humanitat i «tan necessària per al gènere humà com la biodiversitat per als éssers vius». Idees semblants es recullen en el preàmbul de la Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals (UNESCO, 2005a).

(6)

Entre aquestes normes en trobem d'específiques sobre el tema, com ara la Convenció Universal sobre el Dret d'Autor (1952-1971) i la Convenció de Berna (1967), i d'altres que aborden altres qüestions però recullen disposicions sobre la propietat dels coneixements tradicionals o el folklore des de la perspectiva de la propietat intel·lectual: el Conveni de Nacions Unides sobre la Diversitat Biològica (1992) o la Recomanació de la UNESCO sobre la salvaguarda de la cultura tradicional i popular (1989). Per exemple, països com Costa Rica, Equador o Perú reconeixen la propietat dels coneixements de les poblacions indígenes en les seves lleis sobre la biodiversitat (Ruiz, 2006).

LA POSSIBILITAT D'UTILITZAR POLÍTIICAMENT LA IDENTITAT CULTURAL IMPULSA ELS ESTATS A CONTROLAR EL PATRIMONI IMMATERIAL COM A INSTRUMENT DE DOMINACIÓ DE LES MINORIES

és una forma de protecció *forta*: defineix qui té dret a usar i gestionar uns elements determinats del patrimoni immaterial, de quina manera es pot fer i amb quines finalitats. En conseqüència, també estableix sancions a formes d'apropiació i a usos d'aquest patrimoni que es consideren indeguts.

Però les normes d'aquest tipus tenen uns inconvenients que limiten la seva aplicació per salvaguardar el PCI (Blake, 2001; Garróte, 2009; Lixinski, 2013). 1) El seu abast és limitat i no es poden aplicar al patrimoni immaterial definit en un sentit ampli: els elements que cal protegir han de complir uns requisits—delimitació, estabilitat, propietat—que moltes de les manifestacions del PCI no compleixen. A més, s'orienten a protegir els productes del patrimoni però no els processos de creació ni tampoc el seu context social i cultural. 2) Tendeixen a fossilitzar el patrimoni immaterial, que és vist com un producte definit, que existeix fora de les relacions socials, i a separar-lo del context en què és produït i utilitzat i que li dóna sentit. 3) Converteixen el PCI en una mercaderia i s'orienten sobretot a fer front als problemes d'explotació comercial del PCI. En conseqüència, protegeixen el patrimoni fora del seu context de creació però no arbitren cap mesura per fer-ho dins d'aquest context. 4) I, finalment, estableix un monopoli sobre uns elements que en el seu context són apropiats de maneres molt diferents, cosa que implica privatitzar-los.

Legislació específica en l'àmbit de la cultura

D'ençà de la dècada de 1970, i especialment durant els anys 1980, la UNESCO va impulsar una sèrie de debats sobre la salvaguarda del folklore o cultura tradicional i popular com a patrimoni cultural. Enfront de l'opció d'elaborar un instrument jurídic que integrés la propietat intel·lectual amb l'orientació cultural, s'imposà la idea que una proposta específica d'orientació cultural permetria salvaguardar millor el PCI que no pas una normativa que tingués en compte els drets econòmics lligats a l'explotació i ús del patrimoni immaterial (Blake, 2001: 92). Els debats portaren a la redacció de diferents

documents al llarg de les dècades de 1980 i 1990 i culminaren amb l'aprovació de la Recomanació sobre la salvaguarda de la cultura tradicional i popular de 1989 de la UNESCO i, posteriorment, la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de 2003.⁽⁷⁾

Des de mitjan segle xx, les legislacions de molts estats i regions han anat incloent les manifestacions immaterials en les lleis sobre el patrimoni cultural o bé han elaborat normes específiques sobre això. És el cas de molts estats llatinoamericans que, des de la dècada de 1990 i sobretot a partir de l'aprovació de la Convenció, han adaptat la seva legislació a aquest nou concepte de patrimoni i a la necessitat de la seva salvaguarda (Urrutia, 2012: 63). Igualment, la legislació estatal i autonòmica de l'Estat espanyol sobre el patrimoni cultural elaborada des de 1985 també contempla el patrimoni immaterial, tot i que el relaciona amb el patrimoni etnològic definit en termes de cultura tradicional i popular (Querol, 2009; IPCE, 2011; Martínez, 2011; Alegre, 2012).

Però la legislació d'àmbit cultural sobre el patrimoni, sigui o no sigui específica sobre el PCI, no elimina el perill de la mercantilització i subordinació als interessos polítics i econòmics. Molt sovint, les polítiques patrimonials depenen del turisme, la qual cosa té un impacte en la manera d'entendre el PCI, de registrar-lo i de posar-lo en valor (Urrutia, 2012: 64). Igualment, són prou coneguts els usos del patrimoni immaterial en els conflictes entre els estats i entre els estats i les minories.

Les normatives d'àmbit cultural també presenten un altre problema. El tractament que es fa del patrimoni immaterial en les lleis l'orienta envers el passat: s'associa amb la tradició, amb allò que és anterior als processos de globalització, amb elements que estan en perill de desaparèixer. La mateixa Convenció contribueix a aquesta orientació, malgrat la insistència que el PCI és un patrimoni viu i en constant transformació, amb les consideracions sobre la urgència i els efectes de la globalització.

(7)

Altres instruments de la UNESCO relacionats amb el PCI són la Declaració de Mèxic sobre les polítiques culturals (1982), el Programa de tresors humans vius (1993, el *Llibre vermell de les llengües amenaçades* (1993), el Programa obres mestres del patrimoni oral i immaterial de la humanitat (1997), la Declaració sobre la Diversitat Cultural (2001), la Declaració d'Istanbul sobre el Patrimoni Immaterial (2002). També cal destacar altres documents com són la Carta de Xangai (2002) o la Declaració de Seül (2004) de l'ICOM.

MALGRAT LA INSISTÈNCIA A LA CONVENCIO QUE EL PCI ÉS UN PATRIMONI VIU I EN CONSTANT TRANSFORMACIÓ, EL TRACTAMENT QUE ES FA DEL PATRIMONI IMMATERIAL EN LES LLEIS L'ORIENTA ENVERS EL PASSAT

Finalment, l'existència de lleis específiques sobre el patrimoni pot contribuir a menysvalorar les manifestacions del patrimoni immaterial a les quals s'apliquen. Alguns elements del patrimoni immaterial com ara la llengua, les creences, els coneixements sobre el medi, la producció d'aliments o els coneixements i les pràctiques sobre la salut són regulats per normes sobre la propietat intel·lectual, la llengua, l'educació, la sanitat, l'urbanisme, la religió o el medi ambient. Per abordar aquests elements, la legislació cultural és insuficient i calen lleis *fortes*, que regulin usos, reconeixin drets i deures, sancionin i no es limitin a recomanar, a promoure l'estudi i els inventaris.

D'aquesta manera, s'estableix una diferència significativa entre aquests elements i les manifestacions situades en l'òrbita de les lleis d'àmbit patrimonial, donant-los un major relleu econòmic, polític i social. Per contra, les manifestacions de la cultura immaterial a les quals s'apliquen normes patrimonials són situades en una posició inferior. Així, les lleis patrimonials poden tenir efectes contraris a la salvaguarda.

Igualment, la identitat cultural que es construeix o reforça a partir del PCI també es pot considerar de segon ordre en comparació de la identitat nacional derivada de la pertinença a un Estat. La identitat que confereix el fet de compartir un patrimoni cultural immaterial no ha de qüestionar la identitat nacional estatal. La valoració de les cultures particulars que estimula la Convenció s'ha de fer només en la mesura que aquestes formen part d'un tot, que revelen facetes d'una unitat que està per sobre de la diversitat (Hottin 2012: 99).

Les mesures de salvaguarda del PCI i els inventaris en la legislació

Les mesures regulades pels diferents tipus de legislació aplicable a la salvaguarda del PCI presenten un nivell de concreció molt divers i tenen orientacions distintes. En general, es poden agrupar en les propostes següents:

- Confecionar inventaris, catàlegs, bases de dades, atles, llibres de registre, etc.
- Reconeixer i declarar determinats elements del patrimoni immaterial com a *béns d'interès cultural*, aplicant-los-hi un nivell més alt de protecció.

La transhumància va ser declarada bé d'interès cultural immaterial d'Aragó l'any 2011. La ramada transhumant de Llovet de Cardet, prop de Tolba (Ribagorça, Osca).

F. ESTRADA, J. R. IGLESIAS, E. NADAL

LA IDENTITAT CULTURAL QUE ES CONSTRUEIX O REFORÇA A PARTIR DEL PCI TAMBÉ ES POT CONSIDERAR DE SEGON ORDRE EN COMPARACIÓ AMB LA IDENTITAT NACIONAL DERIVADA DE LA PERTINENÇA A UN ESTAT

- c) Estudiar científicament les manifestacions del patrimoni immaterial.
- d) Documentar i fixar el patrimoni en suports materials textuais i audiovisuals, i crear arxius per conservar-lo i difondre'l.
- e) Impulsar accions per reconèixer el valor del patrimoni immaterial, com ara crear llistes representatives del PCI.
- f) Impulsar accions per gestionar, promoure l'ús i transmetre els elements del patrimoni a les generacions següents.
- g) Sancionar els actes contra el patrimoni, les seves manifestacions o els drets culturals de les poblacions portadores. Segons la natura penal o administrativa de les accions, les sancions es recullen en les mateixes lleis específiques o bé en normes més generals com, per exemple, el codi penal.

Aquestes mesures responen a lògiques diferents, que van des de la idea que el patrimoni només és un i, per tant, les propostes de protecció han de ser sempre les mateixes, fins a la idea que les característiques del patrimoni immaterial són tan particulars que fan necessari utilitzar disposicions específiques per salvaguardar-lo. Hi podem identificar cinc lògiques diferents.

La primera és aplicar un únic tipus de mesures al conjunt del patrimoni, tant si és material com immaterial. Es podria pensar que aquest plantejament resulta d'una concepció holística del patrimoni, que busca superar la dicotomia material/immaterial. Això, però, no és així en la major part dels casos, ja que les mesures proposades han estat pensades només per al patrimoni material, sense tenir en compte els trets particulars del PCI.

La segona lògica és establir mesures de salvaguarda específiques per al PCI, dirigides sobretot a protegir els col·lectius portadors i reforçar les condicions necessàries perquè es pugui mantenir, evolucionar i transmetre. Aquest tipus de mesures, però, són les menys freqüents.

La tercera alternativa consisteix a adaptar les mesures definides per al patrimoni material a les característiques pròpies del PCI. És el cas, per exemple, de la confecció d'inven-

taris de PCI. Però malgrat els esforços per ajustar les propostes, la seva aplicació és problemàtica perquè contempen el patrimoni immaterial des de l'òptica dels béns culturals materials (Martínez, 2011: 139). Les manifestacions del PCI són percebudes i tractades com a coses, com un producte acabat que té uns valors en si mateix, com una realitat delimitada que es pot identificar, inventariar, protegir i difondre. En aquest sentit, és significatiu l'ús del concepte *bé immaterial* –o *bé cultural immaterial* o *bé etnològic immaterial*– que es fa en algunes lleis,⁽⁸⁾ que deriva del concepte de *bé cultural* utilitzat per referir-se al patrimoni material en la Convenció del Patrimoni Mundial (1972). La mateixa UNESCO, però, va abandonar el concepte de *bé* per referir-se a les manifestacions específiques del PCI durant la dècada de 1990⁽⁹⁾ (Smeets, 2012), i així ho reflecteixen algunes de les lleis que en deriven.⁽¹⁰⁾

Una quarta opció és dirigir les mesures de protecció als elements materials relacionats amb el PCI, perquè se suposa que la seva conservació porta implícita la salvaguarda dels elements immaterials que hi van associats. En aquest sentit, trobem, d'una banda, les propostes per protegir la dimensió immaterial dels béns materials o les lleis de protecció del paisatge que afecten tant als elements materials com als immaterials associats a un territori. Aquest plantejament, però, atribueix un valor accessori a la dimensió immaterial dels béns materials, que es considera útil en tant que permet apreciar millor allò que és vist com a més important: el bé material (Lixinski, 2013: 20). D'altra banda, hi ha les mesures per protegir els béns materials lligats a les pràctiques immaterials, com proposa la mateixa Convenció. En alguns casos, aquesta proposta respon a la idea que les manifestacions immaterials només es poden salvaguardar conservant els seus components materials.⁽¹¹⁾

Finalment, la darrera opció considera que per salvaguardar el patrimoni immaterial cal fixar-lo en suports de tipus textual i audiovisual i crear arxius per conservar aquests suports. Són mesures que segueixen la idea

(8)

Moltes de les lleis del patrimoni cultural de les comunitats autònomes de l'Estat espanyol, tant anteriors com posteriors a la Convenció, parlen de *béns etnogràfics* o *béns etnogràfics immaterials* per referir-se a aspectes del patrimoni immaterial. Aquests mateixos termes també s'usen de manera freqüent en el Pla Nacional per a la Salvaguarda del PCI (IPCE, 2011).

(9)

Des de la Convenció, el terme utilitzat com a genèric és *patrimoni cultural immaterial* i com a terme específic neutre *elements*, encara que també s'usen *manifestacions*, *expressions*, *aspectes* o *pràctiques* del PCI (Smeets, 2012: 15-16).

(10)

Per exemple, l'article 2 del decret de 2009 que regula els aspectes de la Llei general de cultura de Colòmbia (2008) assenyala «els diversos tipus de Patrimoni cultural immaterial abans enunciats, queden compresos per efectes d'aquest decret sota el terme "manifestacions"» (Ministerio de Cultura de Colombia, 2010: 171).

(11)

Com passa amb l'actualització del Codi dels béns culturals i del paisatge italià (2008), que declara que els elements inclosos en la Convenció del PCI només poden ser sotmesos a les disposicions del Codi quan donin lloc a testimonis materials (Bortolotto, 2013: 28-29).

que la salvaguarda dels elements immaterials només és possible conservant els béns materials, tant si són objectes associats a les pràctiques com si són suports documentals (Bortolotto, 2013: 29). És com si es proposés que la salvaguarda del patrimoni natural passés per elaborar herbaris i col·leccions de taxidèrmia.

Així, la major part de les propostes s'allunyen de la idea del PCI com a procés, com a manifestació dinàmica i viva, que adquireix un valor i un significat en el context i en les relacions. Com a resultat d'això, moltes de les mesures de salvaguarda proposades tenen un efecte contrari al que persegueixen: si bé permeten registrar les manifestacions intangibles de la cultura, les converteixen en uns elements fossilitzats i separats del context i de les relacions en què tenen sentit (Kono, 2009; Martínez, 2011: 139).

Els inventaris són l'eina fonamental de la Convenció. Són el pas previ a planificar altres mesures concretes de protecció i també es consideren un instrument per sensibilitzar la població respecte al PCI i la seva importància (UNESCO, 2011b: 4). Per això, la Convenció orienta l'acció de salvaguarda cap a la confecció d'inventaris del PCI. Com hem vist, és l'única mesura concreta prescrita als estats que han ratificat la Convenció. És, però, una pràctica que no s'acaba mai: com que el PCI és una realitat viva i canviant, els inventaris no poden ser mai definitius i cal actualitzar-los regularment (UNESCO, 2003a: art. 12.1).

Els inventaris —catàlegs, llibres, atles i altres formes de registres— també tenen un paper destacat en moltes normatives internacionals, estatals, regionals i locals. Tot i que la ratificació de la Convenció pels diferents estats ha impulsat la promulgació de lleis sobre el PCI o l'adequació de les normes ja existents, el darrer quart del segle xx ja trobem regulades propostes d'inventaris específics o propostes generals que inclouen elements immaterials.

Però elaborar un inventari suposa aproximar-se al PCI des de l'òptica del patrimoni

material. Identificar elements i inscriure'ls en registres, llibres o inventaris és una pràctica que es troba en la major part d'instruments normatius relatius al patrimoni material, arqueològic i monumental. Aquesta mirada suposa concebre el patrimoni immaterial com a béns, com a coses que es poden identificar, delimitar, definir i classificar de manera clara i objectiva. Suposa separar el patrimoni com a producte dels processos socials de creació, d'ús i de valoració.

De la norma a la pràctica. Inventariant el PCI: exemples del món

Mentre que la Convenció fa èmfasi en la importància de l'elaboració d'inventaris de PCI (art. 12), no s'especifica clarament què és un inventari i com ha de realitzar-se: què s'ha d'inventariar, com i amb quin objectiu?

En documents posteriors de la UNESCO s'ofereixen algunes precisions de com han de ser aquests inventaris, assimilant-los als ja existents del patrimoni cultural material, especialment als d'objectes artístics i arquitectònics. En aquest sentit, s'assenyala que «[...] així com els monuments i obres d'art s'identifiquen i col·leccionen, el patrimoni cultural immaterial també es pot recopilar i registrar. De fet, el primer pas que ha de donar un Estat per salvaguardar aquest patrimoni és identificar i registrar o inventariar les expressions i manifestacions susceptibles de ser considerades patrimoni cultural immaterial» (UNESCO, 2011a: 10). I s'afegeix que «[...] els inventaris poden servir després de base per elaborar mesures de salvaguarda de les manifestacions o expressions del patrimoni cultural immaterial incloses o descrites en ells. Les comunitats han de participar en la identificació i definició del patrimoni cultural immaterial, ja que són les que decideixen quins usos formen part del seu patrimoni cultural» (UNESCO, 2011a: 10).

La realització d'inventaris ha proliferat en els últims anys, probablement per ser una de les primeres actuacions recomanades per la Convenció i també un dels elements que a primera vista pot semblar més concret i fàcil

**MOLTES DE LES
MESURES DE
SALVAGUARDA
PROPOSADES
TENEN UN EFECTE
CONTRARI AL QUE
PERSEGUEIXEN:
SI BÉ PERMETEN
REGISTRAR LES
MANIFESTACIONS
INTANGIBLES DE
LA CULTURA, LES
CONVERTEIXEN
EN UNS ELEMENTS
FOSSILITZATS I
DESCONTEXTUALITZATS**

d'aplicar. L'anàlisi de diferents inventaris de PCI a diferents països del món ens permet observar l'aparició recurrent de dubtes i interrogants que es reflecteixen en l'elaboració dels inventaris. La varietat de formats d'inventaris existents ens parla d'un terreny problemàtic en què les contradiccions són solucionades en cada cas de manera diferent i dóna lloc a un panorama variat i fins i tot oposat.

Hem analitzat un total de 22 inventaris de PCI finalitzats i 30 més que es troben en procés de realització a diferents països del món. En aquesta varietat de formats, les contradiccions no triguen a aparèixer.

Una de les possibles vies per confeccionar inventaris de PCI consisteix a reagrupar o reorganitzar diferents projectes de registre i classificació d'elements culturals portats a terme en el passat. En molts casos es tracta de recerques acumulades al llarg d'anys per associacions o instituts etnològics o d'història local, tant públics com privats, que passen a ser organitzats de manera sistemàtica en

el context de les noves directives marcades per la Convenció. Igualment, l'existència d'accions prèvies de la UNESCO relacionades amb el patrimoni intangible, com ara el Programa de Proclamació d'Obres Mestres del Patrimoni Oral i Intangible de la Humanitat (1998), es compten entre les actuacions sobre les quals alguns països assenten les bases per catalogar el PCI. Ens n'ofereix un exemple el cas de França, on el 2007 es va proposar la realització de dos inventaris. El primer era un projecte d'inventari d'inventaris, que va ordenar i agrupar una sèrie d'inventaris i bases de dades preexistents sobre cultura immaterial al territori nacional. El segon projecte, engegat el 2008, consistia a elaborar un repertori de pràctiques culturals vives, amb el suport de les comunitats implicades seguint un dels èmfasis proposats per la Convenció (Hottin, 2012; Grenet, 2013).

En moltes ocasions, aquests inventaris identifiquen el patrimoni immaterial com l'equivalent a la *cultura popular i tradicional*, sense tenir en compte les pràctiques contempo-

L'ANÀLISI DE DIFERENTS INVENTARIS DE PCI A DIFERENTS PAÏSOS DEL MÓN ENS PERMET OBSERVAR L'APARICIÓ RECURRENT DE DUBTES I INTERROGANTS QUE ES REFLECTEIXEN EN L'ELABORACIÓ DELS INVENTARIS

Imatge d'una dansa garifuna, cultura afrocaribenya repartida actualment entre els països de Belize, Guatemala, Hondures i Nicaragua. L'any 2001 la UNESCO va declarar la llengua, la música i la dansa garifunes Obra Mestra del Patrimoni Oral i Intangible de la Humanitat. 2009.

RICK GOLDMAN. WIKIPEDIA COMMONS (CC BY-SA 2.0)

rànies pròpies dels diversos grups culturals. Al mateix temps, s'ignora que les pràctiques no poden preservar-se ni conservar-se per si mateixes si no responen a una utilitat social o readaptació a les noves realitats. Molts dels projectes que analitzem no són el resultat directe de les pautes marcades per la Convenció, sinó que són la continuació i reaprofitament d'inventaris, llistes i bases de dades elaborats als diferents països des de la dècada de 1980, i que se centraven en la idea d'identificar el folklore nacional. Aquest és el cas del Catàleg de Danses Tradicionals del Pacífic de Nicaragua, l'Inventari d'elements del folklore de Seychelles, l'Asia-Pacific Database on Intangible Cultural Heritage i l'inventari búlgar, entre d'altres.

Un element comú que trobem en els inventaris analitzats és la falta d'especificitat en els criteris utilitzats per definir els elements de PCI. En la major part dels casos, no s'explicita quins elements són considerats patrimoni immaterial i quins altres no ho són, ni es discuteixen les contradiccions pròpies del concepte. De fet, en documents posteriors de la UNESCO sobre la confecció d'inventaris (UNESCO 2011b: 10), es reconeix que els estats part no estan obligats a ajustar-se a la definició de patrimoni immaterial present en la Convenció, encara que sí que se'ls encoratja perquè ho facin. Els inventaris que hem analitzat no solen fer referència als criteris utilitzats per la Convenció per a la definició del PCI, ni tampoc no es detenen a discutir les ambigüitats presents en la Convenció. No obstant això, hi ha algunes excepcions. L'inventari de patrimoni immaterial realitzat conjuntament pel govern búlgar (Ministeri de la Cultura) i per l'Institut de Folklore de l'Acadèmia de Ciències de Bulgària defineix com a criteris principals per a la inscripció d'elements: l'autenticitat, la representativitat, el valor artístic, la vitalitat i l'arrelament en la tradició. Molts d'aquests conceptes són de difícil definició, per la qual cosa poden crear problemes a l'hora de realitzar inventaris.

Molts dels projectes d'inventari que analitzem mostren solucions diferents davant la complexitat de definició d'elements de PCI, com també davant les implicacions

polítiques presents en les pràctiques classificatòries. L'Intangible Cultural Heritage in Scotland, es presenta com un inventari del patrimoni viu, de les pràctiques i costums del territori, sense entrar en més detalls. Aquest inventari adopta la forma d'un wiki, és a dir, un lloc web els continguts del qual poden ser editats per diferents usuaris. D'aquesta forma, se supera el problema de limitar la recopilació a un nombre de categories fixes, adaptant la idea d'inventari a les possibilitats que ofereix aquest format, sempre en producció per definició. En altres casos, trobem que un criteri important per seleccionar elements de PCI ha estat el risc o perill de desaparició imminent, l'amenaça sobre la seva supervivència. Entre aquests exemples s'ubiquen el Data Bank on Traditional/Folk Performing Arts in Asia and the Pacific i també els inventaris realitzats al Brasil i Colòmbia.

Un altre tema que cal destacar és el de l'abast territorial dels inventaris. Mentre que alguns estats es plantegen inventaris que s'ocupin de la totalitat del territori nacional, com són els casos de Mèxic i la Xina, uns altres decideixen elaborar inventaris diferents en funció de les seves divisions administratives, com són els casos belga o colombià, o bé destacar inventaris específics per a les diferents comunitats o grups ètnics presents al territori.

Es pot observar un interès comú a intentar superar els perills de reïficació implícits en les pràctiques de definició del patrimoni, buscant respondre a l'èmfasi de la Convenció en la característica *viva* del PCI. En aquest sentit, una de les principals dificultats que es planteja és com resoldre la paradoxa que es presenta quan es pretén elaborar un inventari, que és essencialment estàtic, d'elements vius, dinàmics per naturalesa. Els inventaris de portadors de tradicions, com és el cas del Répertoire Suisse du Patrimoine Culturel Immatériel o de l'Inventaire des Ressources Ethnologiques du Patrimoine Immatériel (IREPI) del Quebec, al Canadà, són respostes a aquestes preguntes. La idea de patrimoni viu, ressaltada en la Convenció, ha donat relleu a aquests inventaris centrats en els portadors de tradicions, en què es

UNA DE LES PRINCIPALS DIFICULTATS QUE ES PLANTEJA ÉS COM RESOLDRE LA PARADOXA QUE ES PRESENTA QUAN ES PRETÉN ELABORAR UN INVENTARI, QUE ÉS ESSENCIALMENT ESTÀTIC, D'ELEMENTS VIUS, DINÀMICS PER NATURALESA

recullen dades sobre persones i grups que es consideren representants de sabers ancestrals, diferents especificitats artístiques i altres activitats considerades tradicionals. Aquest model permet realitzar inventaris en els quals s'especifica l'existència de comerços i artesans, com impuls al desenvolupament econòmic d'una regió. En aquests casos, s'ha de posar atenció en els processos d'ingerència institucional sobre les pràctiques artesanals o de producció local. La definició de sabers i pràctiques artesanals sol comportar una normalització d'aquests fenòmens que es plasma en la institucionalització de les pràctiques i que resta plasticitat i autonomia als subjectes.

Un altre dels problemes recurrents sorgeix en el moment d'intentar acomodar-se a les categories de PCI que defineix la Convenció, tot i que la mateixa UNESCO contempla la possibilitat d'usar altres classificacions (UNESCO, 2011b: 10-11). L'amplitud i vaguetat d'aquestes categories fa de la realització d'inventaris una tasca ingent, ja que no és possible demarcar límits precisos on

finalitzar la classificació. És per això que pocs inventaris de PCI realitzats fins ara s'han plantejat com a objectiu l'exhaustivitat. Per contra, alguns inventaris se centren en una categoria específica i defineixen noves subcategories en relació amb el territori estudiat, o bé centren tot l'inventari en categories precises que no sempre coincideixen amb les que defineix la Convenció. Aquest és el cas de l'Atlas de Patrimoni Cultural Immaterial de Buenos Aires, que es limita a l'àmbit de festes, celebracions i rituals. Altres casos són el del Catàleg de Danses Tradicionals del Pacífic de Nicaragua, que s'interessa per les danses tradicionals, o l'Inventory of Intangible Cultural Heritage of Cambodia, que se centra en les arts performatives i els elements del patrimoni cultural oral.

Així, podríem ressaltar la flexibilitat de les categories en el seu ús en diferents inventaris, i la necessitat de no intentar aplicar-les al món social com un sistema taxonòmic definitiu. La definició de les categories de la Convenció parteix d'una classificació *ètica*,

Interior d'una tomba guarnida amb motiu del dia dels morts al panteó d'Iguala de la Independència, Guerrero, a Mèxic. 2010. WIKIPEDIA COMMONS (CC BY-SA 3.0)

realitzada d'una manera abstracta a partir de nocions etnocèntriques dels redactors i assessors de la UNESCO. La seva aplicació en contextos *èemics* suposa una contradicció, i limita l'abast i la comprensió local dels inventaris. Per això, molts inventaris es limiten a seleccionar un tema general o diversos considerats com a propis del patrimoni immaterial i, a partir d'allí demarquen una sèrie de categories per acomodar i ordenar els elements seleccionats als seus propis territoris. D'aquesta manera, molts inventaris se centren en àmbits específics i no aspiren a ser exhaustius. Si bé en la Convenció es dóna a entendre que els inventaris han de ser exhaustius i incloure la totalitat del PCI, en documents posteriors es reconeix la dificultat inherent a aquesta aspiració (UNESCO, 2011b): com es pot pretendre inventariar íntegrament allò que és immaterial?

Podem dir, llavors, que l'elaboració d'inventaris abandona, en la major part dels casos, el criteri d'exhaustivitat per centrar-se en una cerca de la representativitat dels elements seleccionats, tal com il·lustra l'inventari de PCI de Mèxic, en què s'explicita la impossibilitat de realitzar un inventari exhaustiu a causa de l'amplitud del món cultural. No obstant això, aquesta opció presenta altres problemes: com es pot determinar la representativitat dels elements? Es tracta de la instauració de criteris de legitimitat i jerarquització, que fan prevaler certs elements sobre uns altres com a més representatius (cf. Hafstein, 2009). Una manera d'aplicar aquestes idees és desenvolupar criteris de representativitat *èemics*, basats en anàlisis etnogràfiques exhaustives, que tinguin en compte les implicacions polítiques de tot projecte relacionat amb el PCI, i la necessitat de mantenir una mirada crítica que consideri eines d'anàlisi reflexiva.

Altres inventaris, com en el cas de l'Asia-Pacific Database on Intangible Cultural Heritage ja esmentat, plantegen la possibilitat de crear un inventari basat en mostres d'elements de PCI, sense aspirar a cap criteri de representativitat ni exhaustivitat. No obstant això, no és possible ignorar la dimensió política de tota acció d'inventari.

Molts dels projectes analitzats se centren en la importància política del PCI com a eina per estudiar i gestionar la diversitat cultural dels territoris. En aquest sentit, els projectes inclouen normalment les manifestacions de nova creació, com també els elements de comunitats immigrants, amb la finalitat d'integrar les diverses expressions culturals i atorgar-los visibilitat, com un primer pas per a la integració social (és el cas d'Escòcia, Mèxic i Buenos Aires). En aquest sentit, es reconeix el PCI com una eina d'acció política i social, i s'intenta orientar la seva utilització cap a una finalitat específica.

Un altre exemple interessant és el que planteja l'Inventari de Patrimoni Immaterial de Cambodja. Respecte als criteris utilitzats per seleccionar els elements que passaran a formar part de l'inventari, destaca que cap inventari no pot ser exhaustiu, però sí representatiu. En relació amb aquest concepte, assenyalava la importància de tenir en compte els elements polítics que poden dificultar la determinació de criteris de representativitat, per la qual cosa ressalta la necessitat d'evitar processos d'exclusió i invisibilització en la realització d'inventaris. La manera que es planteja per evitar-ho és reflectir la polifonia de veus existents en un estat nacional en el moment de confeccionar els inventaris.

Metodològicament, i per esquivar el perill de reïficació d'elements i les limitacions implícites en l'elaboració d'inventaris, molts projectes busquen garantir el desenvolupament de recerques etnogràfiques orientades a captar els elements processuals de les pràctiques, els usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques triades. Així, es reflecteixen tant les complexitats conceptuals com els processos de producció que han donat lloc als elements considerats com a PCI. Es tractaria de registrar les manifestacions en el seu desenvolupament, i no com a productes acabats. En aquest sentit, molts projectes es decanten per una visió diacrònica del patrimoni que inclou una anàlisi històrica i processual, com també un èmfasi en la presentació dels contextos socials i culturals que han donat vida als elements seleccionats. Aquest és el cas de l'inventari de Mèxic, que

PER ESQUIVAR EL PERILL DE REÏFICACIÓ D'ELEMENTS I LES LIMITACIONS IMPLÍCITES EN L'ELABORACIÓ D'INVENTARIS, MOLTS PROJECTES BUSQUEN GARANTIR EL DESENVOLUPAMENT DE RECERQUES ETNOGRÀFIQUES

aspira a reunir totes les expressions i manifestacions representatives dels grups culturals del país, partint de la base que el patrimoni forma part de sistemes conceptuals, per la qual cosa no és possible limitar-se a les activitats de classificació i taxonomia rebutjant de manera implícita la mateixa definició d'inventari. És aquesta la perspectiva des de la qual alguns inventaris tenen el suport d'investigadors i etnògrafs especialitzats, que es neguen a encasellar les expressions culturals en esquemes preconcebuts (López Morales, 2008: 6).

D'aquesta manera, l'ús de metodologies etnogràfiques per elaborar inventaris permet recollir informació en termes èmics, la qual cosa garanteix la representativitat dels elements recollits en l'àmbit de les comunitats. Uns altres projectes que s'orienten en el mateix sentit són una sèrie d'experiències organitzades a partir de 2010 en alguns paï-

sos africans –Botswana, Lesotho, Malawi, Uganda, Swazilàndia, Zàmbia–, amb l'objectiu de desenvolupar metodologies per inventariar el patrimoni immaterial per iniciativa de les mateixes comunitats. No obstant això, aquestes activitats poden trobar-se amb problemes que han estat llargament discutits per disciplines com l'antropologia, en plantejar-se qüestions com ara qui representa legítimament les *comunitats*?; qui en forma part i qui no? El concepte de patrimoni cultural immaterial és hereu d'una llarga tradició occidental (Smith, 2006) i, per tant, aquest concepte no sempre serà traduïble de manera fàcil a tots els contextos culturals, cosa que en molts casos dificulta la seva interpretació.

Pel que fa als resultats, els inventaris realitzats prenen diferents formes. Mentre hi ha diversos casos que es tradueixen en pàgines web, com hem esmentat per a Escòcia, també hi ha molts exemples en els quals s'elaboren

Teatre de titelles Wajang Kulit de les illes d'Indonèsia. Declarat l'any 2003 per la UNESCO Obra Mestra del Patrimoni Oral i Intangible de la humanitat. Circa 1890.

KITLV.WIKIPEDIA COMMONS

llibres i catàlegs que poden o no ser accessibles a Internet. En relació amb el volum d'informació recollida, també hi ha molta varietat. Mentre alguns inventaris estan formats per fitxes summament complexes amb accés a informació històrica i etnogràfica, i amb descripcions elaborades, ens trobem també amb exemples en els quals les fitxes es limiten a unes poques línies informatives i algunes dades bàsiques.

Per concloure, podem dir que una de les característiques de la realització d'inventaris és la de traduir i resumir una realitat social complexa en models de classificació normalitzats. L'aplicació de mètodes de classificació elaborats primer en àmbits internacionals (UNESCO) i aplicats pels estats en l'àmbit nacional suposa la unificació i reducció de diferents universos socials en un format institucionalitzat que permet l'actuació posterior. És per això que la major part d'accions en aquest àmbit intenta buscar fórmules i solucions per escapar d'aquestes limitacions inherents a la Convenció: com es pot inventariar allò que és intangible? Seria com pretendre comptar la sorra del mar...

Conclusions: els problemes i els límits dels inventaris del PCI

L'anàlisi de les normatives aplicades a la salvaguarda del PCI anteriors i posteriors a la Convenció de la UNESCO de 2003 ha fet evident l'existència de textos de tipus i d'abast molt diferent, en relació amb les institucions que els han promulgat i amb els usos del patrimoni per als quals han estat pensats. L'orientació de moltes d'aquestes normatives i de les mesures de salvaguarda que proposen no ha canviat gaire respecte a la legislació referida al patrimoni material. I això és així malgrat la insistència que les característiques particulars del PCI feien necessari un canvi dels objectius de les lleis des de la protecció a la salvaguarda i de les mesures per aconseguir-ho. L'orientació que hi ha al darrera de la major part de mesures és la del patrimoni material.

L'èmfasi en la confecció d'inventaris que apareix en la legislació està en relació amb l'obligació i la prioritat en el procés de Salva-

guarda que estableix la Convenció. D'altra banda, també té a veure amb les dificultats per definir i aplicar mesures legals concretes a causa de les característiques del PCI, que afavoreixen optar per la mesura més clara i fàcil de complir. Fer un inventari és més fàcil, menys conflictiu i té menys conseqüències que no pas establir mesures que permetin als actors socials desenvolupar les seves formes de vida i d'organització social de manera independent i lliure.

Ja en els debats entre els especialistes que van redactar la Convenció de la UNESCO hi havia dues posicions sobre les possibilitats de confeccionar un Inventari de Patrimoni Immaterial (Kurin, 2004a). D'una banda, una postura que defensava la necessitat de realitzar inventaris complets del PCI, tal com es fa amb els monuments o jaciments arqueològics. D'altra banda, una perspectiva crítica que considerava que aquesta és una tasca immensa i inacabable, basada en metodologies desacreditades que conceben la cultura com si estigués formada per elements atomístics. Es considerava que els inventaris no només no estimularien la vitalitat cultural, sinó que fins i tot podrien anar-hi en contra pel fet de fossilitzar els elements culturals.

Al nostre entendre, elaborar inventaris del patrimoni immaterial planteja problemes metodològics fonamentals. Primer, el mateix concepte d'inventari està assumint la característica quantificable del patrimoni immaterial, que es contradiu amb la seva entitat intangible. Un inventari és per definició una classificació de tots els elements d'una categoria determinada, normalment un recompte o anotació. Habitualment, el concepte s'aplica a elements finits, quantificables i categoritzables; és més difícil imaginar-nos el seu ús en relació amb elements immaterials. Goody (1977) resalta les implicacions teòriques i metodològiques de les llistes i les taules en projectar sobre la realitat una sèrie de limitacions associades a la necessitat de definir categories precises que puguin ser reflectides en un format d'inventari. El tipus de pensament esquemàtic propi dels inventaris encoratja l'ordenament dels

LA MAJOR PART D'ACCIONS D'INVENTARI INTENTA BUSCAR FÓRMULES I SOLUCIONS PER ESCAPAR DE LES LIMITACIONS INHERENTS A LA CONVENCIO: COM ES POT INVENTARIAR ALLÒ QUE ÉS INTANGIBLE? SERIA COM PRETENDRE COMPTAR LA SORRA DEL MAR...

FER UN INVENTARI ÉS MÉS FÀCIL, MENYS CONFLICTIU I TÉ MENYS CONSEQÜÈNCIES QUE NO PAS ESTABLIR MESURES QUE PERMETIN ALS ACTORS SOCIALS DESENVOLUPAR LLURS FORMES DE VIDA I D'ORGANITZACIÓ SOCIAL DE MANERA INDEPENDENT I LLIURE

elements donant lloc a jerarquies i també afavoreix l'existència de límits precisos entre categories (Goody, 1977: 81). La naturalesa polisèmica de tot patrimoni, i especialment dels elements del PCI, és així limitada quan es veu forçada a adaptar-se a un format d'inventari. Com es pot estipular clarament si el teatre de marionetes Wajang entra dins de la categoria d'arts de l'espectacle o de la d'usos socials rituals i actes festius? Com es pot definir si els refranys populars sobre la climatologia s'haurien de categoritzar com a tradicions i expressions orals, o bé com a coneixements i usos relacionats amb la naturalesa i l'univers?

En aquest sentit, ens trobem amb el problema freqüent d'assimilar els inventaris del patrimoni immaterial als del patrimoni material (especialment a l'arqueològic, artístic i arquitectònic), contemplant-los com una col·lecció de béns culturals. Fins a quin punt poden aïllar-se i inventariar-se els elements culturals que, al contrari dels elements materials, estan en permanent transformació? On és el límit de l'inventari? Quin és el criteri de l'inventari? Com assenyala Kurin (2004b), la principal diferència en el tractament dels elements materials i immaterials consisteix que, en els segons, els *objectes* són la pràctica social, i no un registre, un element inventariable, una transcripció escrita o una fotografia. Per això, inventariar aquests elements no és una tasca fàcil i comporta nombroses dificultats metodològiques.

Un desafiament que no és només metodològic, sinó també polític. Les pràctiques que cal inventariar són de la mateixa comunitat, no del museu o d'una institució científica, i per això les pràctiques culturals *immaterial*s només tenen sentit si la mateixa comunitat les practica. Ni els museus ni les institucions polítiques o culturals poden recórrer a una recreació idealitzada o romàntica de la cultura (Kurin, 2004b). Poden investigar-la, però no poden *conservar-la*. Considerar les pràctiques culturals vives com un patrimoni pot tenir un interès estratègic, fins i tot polític, però suposa una contradicció, tret que el mateix concepte de patrimoni sigui considerat d'una forma absolutament diferent.

També és important ressaltar els problemes derivats de l'ús social dels inventaris del PCI. Quina utilitat tenen els inventaris i com poden ser restituïts a la comunitat? I això amaga una pregunta central: són els inventaris la metodologia més adequada per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial? Des de la nostra perspectiva, un inventari no pot ser només una llista d'elements amb una breu descripció, sinó que és necessari incloure-hi aspectes que són claus per conèixer i comprendre els elements d'una cultura: el context socioeconòmic, cultural i temporal en què aquest patrimoni es troba, està viu i té significat, i els actors que produeixen, utilitzen, transformen i transmeten els elements del PCI i ho reconeixen com a patrimoni seu. Tot això no es pot obtenir a partir de simples fitxes, sinó que ha de ser recollit mitjançant el treball de camp etnogràfic. ■

LA NATURALESA POLISÈMICA DE TOT PATRIMONI, ESPECIALMENT DELS ELEMENTS DEL PCI, ÉS LIMITADA QUAN ES VEU FORÇADA A ADAPTAR-SE A UN FORMAT D'INVENTARI

UN INVENTARI NO POT SER NOMÉS UNA LLISTA D'ELEMENTS AMB UNA BREU DESCRIPCIÓ, SINÓ QUE CAL INCLOURE-HI ASPECTES COM EL CONTEXT SOCIOECONÒMIC, CULTURAL I TEMPORAL EN QUÈ AQUEST PATRIMONI ES TROBA, ESTÀ VIU I TÉ SIGNIFICAT

BIBLIOGRAFIA

- Alegre Ávila, J. M.** (2012) «El patrimonio etnológico: un patrimonio cultural sin régimen jurídico». *Revista PH*, 82, p. 83-99. <http://www.iaph.es/revistaph/index.php/revistaph/article/view/3311> [consulta: 13.12.2013].
- Blake, J.** (2001) *Élaboration d'un nouvel instrument normatif pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel. Éléments de réflexion*. París: UNESCO.
- Bortolotto, C.** (2013) «Les inventaires du Patrimoine immatériel en Italie». A: *Colóquio Internacional Políticas Públicas para o Património Imaterial na Europa do Sul: percursos, concretizações, perspectivas*. Lisboa: Direção-Geral do Património Cultural, p. 27-41.
- Garrote Fernández-Díez, I.** (2009) «El Patrimonio Inmaterial y los derechos de propiedad intelectual». *Revista Patrimonio Cultural de España*, 0, p. 111-132.
- Gauthier, A.** (dir.) (2012) *Les mesures de soutien au patrimoine immatériel*. Québec: Conseil Québécois du Patrimoine Vivant.
- Goody, J.** (1977) *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grenet, S.** (2013) «Les inventaires du PCI en France». A: *Colóquio Internacional Políticas Públicas para o Património Imaterial na Europa do Sul: percursos, concretizações, perspectivas*. Lisboa: Direção-Geral do Património Cultural, p. 17-25.
- Hafstein, V.** (2009) «Intangible heritage as a list. From masterpieces to representation». A: Smith, L.; Akagawa, N. (ed.). *Intangible heritage*. Nova York: Routledge, p. 93-111.
- Hottin, C.** (2012) «À la recherche du patrimoine immatériel: tâtonnements, tactiques et stratégies pour la mise en œuvre par la France de la Convention de 2003». A: Gauthier, A. (dir.). *Les mesures de soutien au patrimoine immatériel*. Québec: Conseil Québécois du Patrimoine Vivant, p. 86-106.
- Hottin, C.** (2013) «Du patrimoine immatériel dans les politiques patrimoniales». A: Coti, R.; Oelsner, J.; Perrin-Bensahel, L. (ed.). *Droit et patrimoine culturel immatériel*. París: Éditions L'Harmattan, p. 11-25.
- IPCE** (2011) *Plan Nacional de Salvaguarda del Patrimonio Inmaterial*. Madrid: Instituto del Patrimonio Cultural de España. Mecanoscrit.
- Kiene, T.** (2006) «La protección internacional de los conocimientos tradicionales y el ejemplo de la OMPI. Posibilidades y límites». A: *V Congreso de la red latinoamericana de Antropología jurídica*. Oaxtepec. Méxic. http://www.ciesas.edu.mx/proyectos/relaju/cd_relaju/Ponencias/Mesa%20Gomez-Kuppe/KieneTobias.pdf [consulta: 13.12.2013].
- Kirshenblatt-Gimblett, B.** (2004) «Intangible Heritage as Metacultural Production». *Museum International*, 56(1/2), p. 52-65.
- Kono, T.** (ed.) (2009) *Intangible Cultural Heritage and Intellectual Property: Communities, Cultural Diversity and Sustainable Development*. Anvers, Oxford i Portland: Intersentia.
- Kurin, R.** (2004a) «Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: A Critical Appraisal». *Museum International*, 56(1/2), p. 66-76.
- Kurin, R.** (2004b) «Museums and Intangible Heritage: Culture Dead or Alive?». *ICOM News*, 4, p. 7-9.
- Lixinski, L.** (2013) *Intangible Cultural Heritage in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- López Morales, F.** (2008) «Proceso de elaboración del inventario del Patrimonio Cultural Inmaterial de México». *Avances. Boletín Gestión Cultural*, 17. <http://www.gestioncultural.org/boletin/2008/bgc17-FLopez.pdf> [consulta: 13.12.2013].
- Martínez, L. P.** (2011) «La tutela legal del Patrimonio Cultural Inmaterial en España: valoración y perspectivas». *Revista de la Facultad de Ciencias Sociales y Jurídicas de Elche*, 1(7), p. 123-150. <http://revistasocialesyjuridicas.files.wordpress.com/2011/11/07-tm-10.pdf> [consulta: 13.12.2013].
- Ministerio de Cultura de Colombia** (2010) *Legislación cultural en Colombia*. Bogotá: Ministerio de Cultura de Colombia.
- Querol, M. A.** (2009) «El tratamiento de los bienes inmateriales en las leyes de Patrimonio Cultural». *Patrimonio Cultural de España*, 0, p. 71-107.
- Ruiz, M.** (2006) *La protección jurídica de los conocimientos tradicionales. Algunos avances políticos y normativos en América Latina*. Lima: UICN.
- Santamarina Campos, B.** (2013) «Los mapas geopolíticos de la UNESCO: Entre la distinción y la diferencia están las asimetrías. El éxodo (exótico) del patrimonio inmaterial». *Revista de Antropología Social*, 22, p. 263-286.
- Smeets, R.** (2012) *La notion d'«élément» dans la rédaction de la Convention 2003 et de ses Directives opérationnelles*. París: UNESCO. Mecanoscrit.
- Smith, L.** (2006) *Uses of Heritage*. Nova York: Routledge.
- UNESCO** (2003a) *Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial*. París: UNESCO.
- UNESCO** (2003b) *Estudio preliminar de los aspectos técnicos y jurídicos relacionados con la conveniencia de elaborar un instrumento normativo sobre la diversidad cultural*. París: UNESCO. Mecanoscrit.
- UNESCO** (2005a) *Convención sobre la Protección y Promoción de la Diversidad de las Expresiones Culturales*. París: UNESCO.
- UNESCO** (2005b) *Réunion d'experts sur les inventaires du patrimoine culturel immatériel*. París: UNESCO.
- UNESCO** (2011a) *Infokit. ¿Qué es el Patrimonio Cultural Inmaterial?* París: UNESCO.
- UNESCO** (2011b) *Infokit. Identificar y realizar el Inventario del Patrimonio Cultural Inmaterial*. París: UNESCO.
- UNESCO** (2012) *Directrices Operativas para la aplicación de la Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial*. París: UNESCO.
- Urrutia, J.** (2012) «Bilan de la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel en Amérique latine». A: Gauthier, A. (dir.). *Les mesures de soutien au patrimoine immatériel*. Québec: Conseil Québécois du Patrimoine Vivant, p. 61-66.